

TEMURIYLAR DAVRI MUSIQA MADANIYATI

Ramazonova O'g'iloy Xolmurodovna

Buxoro davlat universiteti "Musiqqa ijrochiligi va madaniyat" kafedrasida katta o'qituvchisi

Shomurodov Bekzod Bekmurod o'g'li

12-Ivokal 21 guruh talabasi

Ma'lumki, u yoki bu davrning umumiy ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy ahvoli bevosita fan, adabiyot va san'at mazmuniga, san'atkor va hunarmandlarning turmush sharoiti va ijodiga beqiyos ta'sir ko'rsatadi. Mo'g'ullar istilosi va bu davrdagi barcha dahshatli voqealar xalqimiz musiqa san'atida g'oyat qayg'uli sahifalarni yaratganini ta'kidlash mumkin. Xalq qayg'usi, yurtdan ajralish, ko'plab siyosiy-madaniy to'qnashuvlar yuzlab xalq qo'shiqlari, g'azallari, qofiyalarida badiiy o'z ifodasini topdi.

XIV asr o'rtalarida Movarounnahrda mo'g'ul shahzodalari qudrati asta-sekin zaiflashib, mahalliy barlos qabilalaridan biri Temurning qisqa vaqt ichida madaniyat va san'at rivojlantirishga o'z hissasini qo'shdi.

Temur va uning davomchilarining ilm-fan va adabiyotga, shaharsozlik, me'morchilik va qishloq xo'jaligiga alohida e'tibor qaratganligi yuksak farovonlikning eng kuchli omillaridan bo'ldi. Ular o'z qo'l ostidagi katta o'lkaning barcha burchaklaridan asl san'atkorlar, olimlar, musiqachilar, rassomlar, hunarmandlarni zo'rlik bilan Shimoliy dengiz bo'yidagi shaharlarga, xususan, Samarqandga olib keldilar. Bu davrda Samarqand Movarounnahrning ilmiy, adabiy va savdo markazlaridan biriga aylanadi.

O'sha davr tarixchilari Temuriylar saroyining musiqiy hayoti haqida ajoyib hikoyalar aytib berishgan. Barcha buyuk saroylarga xos bo'lganidek, bayram va marosimlarni o'tkazishda, umuman, hukmdorlarning bo'sh vaqtini tashkil etishda qo'shiqchi, xonanda va raqqosalarning roli juda katta bo'lgan. Masalan, Klavixos shunday yozadi: "Temur yetti yillik yurishdan Samarqandga qaytganidan so'ng o'tkazilgan ulug'vor rajada (qurultoy, saf-sotiq) birinchi bo'lib rassom va hunarmandlar o'z asbob-uskunalari bilan turishdi. Keyin shayx va ulamolalar, sudur, quzzot va mazhab egalari keldilar...".

Yana bir o'rinda o'sha muallif o'sha davrdagi to'y marosimi haqida shunday yozgan: "Mironshohning rafiqasi malika Xonzoda o'zining bastakorlaridan biri Temurning to'yi sharafiga uyushtirgan majlisida cholg'u asboblari bilan birga qo'shiq kuylaydigan bir guruh xonandalar o'ynashdi, ular hozir edi".

Temuriylar davri madaniy muhitining mo'g'ullar istilosi davriga nisbatan o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, o'sha davr sivilizatsiyasi dunyosining juda keng hududida davlatning nisbiy birligi qayta jonlanishga xizmat qilgan. San'atkorlarni saroyga jalb qilish va umuman, saroy ilm-fan va madaniyatiga hissa qo'shadigan o'ziga xos tuzilmaning yaratilishi, musiqa san'atining barcha turlarining rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Temur davrida Samarqandda buyuk muxandislar, etuk olimlar, betakror bastakorlar istiqomat qilgan. Temur davri mutaffakirlarining bir qismi bevosita Temurning o'z avlodlaridan bo'lsa, katta bir qismi bu xonadonga yaqin aslzodalarning avlodlari bo'lishgan, bir qismi esa behudud davlatning turli joylaridan keltirilgan. Temur davrida ba'zi manbalarda ko'rsatilgan ma'lumotlarga ko'ra urmiyalik Sayfiddin Abdulmo'min eng yoshi ulug' bastakor bo'lgan. U Kashkarning Urmiya shaxridan keltirilgan. U o'zi kashf etgan oxanglarni yozish usuli bilan «Xusayniy» degan kuyni yozib koldirgan

va u bizning kunlargacha etib kelganligi adabiy manbalarda kayd etilgan. XIX asrda "Tanbur chizigi" degan ohanglarni yozish usulini yaratgan Komil Xorazmiy mana shu Sayfiddin al-Urmaviyning oxang yozish usulini takomillashtirgan foydalangan bo'lsa extimol.

Temur saroyining ikkinchi bir buyuk musiqashunosi marogalik Xo'ja Abdulkodir Noyidir.

Abul Kodir Noyi temuriylar davrining yirik musiqashunosi mutafakkirlaridan bo'lib, musiqa haqida "Jam'ul alxon" va "Sharxul-advor" nomlik kitoblar yozib qoldirgan. U juda ko'p umirin turkiy sultonlar saroyida utkazgan. Amir Temur saroyiga kelguncha Elxoniy sultonlaridan Sulton Uvays saroyida yashagan. 1393-yilda Amir Temur Bog'dodni zabt etgan paytda Iroq xokimi Sulton Axmad jaloirning bog'dodlik qo'li gul ustalar va hunarmandlari bilan birga Xo'ja Abdul Qodirni ham Samarqandga kuchirgan. Mazkur asarlarini bastakor Samarqandda yozgan bo'lishi ham mumkin.

Sharafuddin Ali Yazdiy Samarqandda Temur davrida o'tgan shunday bayramlardan birini quyidagicha tasvirlaydi: "Hamma tomonda sozandalar kuy chalishar, oy yuzli, adl qomatli, go'zal va noz-karashmali raqqosalar nafis muqomlari, chapdast raqqoslar shiddatli harakatlari bilan barchani maftun... Turkcha, mo'g'ulcha, xitoycha, arabcha qo'shiq va raqslar ijro etildi. Qiziqchilar goh hikoyalari, goh kulguli tomoshalari bilan tomoshabinlarga cheksiz quvonch ulashishdi. Turli-tuman kuy va qo'shiqlar, go'zal xonandalarning xumor boqishlari, aqiq lablardan uchayotgan rom etuvchi ovozlari, har bir cholg'u asbobining sirli sadosi bayram qatnashchilariga lazzat ato etdi. Jumlai jahon shodlikka to'lug' edi go'yo."

Demak, bundan kelib chiqadiki, olam uyg'unligining namoyon bo'lishi va idrok etilishi sifatida musiqa O'rta Osiyoda qadimdan ulkan rol o'ynagan. O'rta asrlarda u estetik, ilmiy va ramziy ma'nolar ham kasb etdi.

O'rta asrlarda aniq va tabiiy fanlar, ayniqsa matematikaning rivojlanishi musiqani nazariy jihatdan anglab etishga, ohangdorligi va yoqimlilikini tushunishga olib keldi. Temur va Ulug'bek davrida Samarqand va Hirotda musiqaga bag'ishlangan bir qator risolalar yozildi.

Ajdodlardan merosga qolgan va ayrim o'zgarishlarga uchragan musiqa asboblarning tarkibi torli hamda urib, chertib va puflab chalinadigan turlardan iborat edi. "Musiqasi asboblarning shohi"-avval to'rt torli bo'lgan ud tasvirlanayotgan davrda 10-12 juft torli edi. Ham torli, ham chertib chalinadigan asboblardan mana shu ud (noxunning bir xili bo'lgan pleutrada chalingan), chang va rubob bo'lgan. Puflab chalinadigan asboblardan nay va karnay, urib chalinadiganlardan nog'ora va doira bor edi [Vo'zgo T.S., 1984. Str.32]. Asosiy musiqa janrlari shashmaqom singari an'anaviy shakllarda ancha avval tarkib topgan, lekin bu davrda ular ijodiy jihatdan boyidi.

O'rta Osiyo musiqasida ko'p tarkibli orkestr bo'lmagan. Ijro etilayotgan kuyning ohangdorligini tanbur yaratar va unga asosan ud, kamdan kam hollarda nay yoki chang jo'r bo'lar edi. Aksari vaqt ud chaluvchining o'zi qo'shiq aytgan, zotan, Sharq xalqlarining ma'naviy hayotida she'riyat ulkan rol o'ynaganiga bog'liq holda qo'shiqni bu davrning umuman musiqa madaniyatidan ajratib bo'lmagan.

Harbiy yurishlarda esa nog'ora va karnaylardan foydalanilgan, chunki nog'oraning ulug'vor ohangi va karnayning suronli sadosi qo'shinning jangovar ruhini ko'targan, ayni paytda dushmanlar yuragiga qo'rquv solgan. Bundan tashqari, nog'ora-karnay sadolari shaharga Temur, Ulug'bek va boshqa hukmdorlar kirib kelayotganidan aholiga xabar bergan.

XV asrning birinchi yarmida va o'rtasida yashab o'tgan eng mashhur musiqachilardan ayrimlarining nomi manbalarda saqlanib qolgan. Jumladan, Darvesh Ahmad Qonuniy qonun chalishda benazir bo'lgan, Sulton Ahmad nayda nom chiqargan. Samarqandda xivalik musiqachi Devonai Hisobiy mashhur edi. Sulton Muhammad bastakor va ud ijrosida beqiyos bo'lgan, qonun asbobini chalishda samarqandlik Xojagin Ja'fariy dong taratgan. Samarqandga ko'chib kelgan Maxsumzodai Xorazmiy savt va naqsh kabi ohanglarni yaratishda, bastakor Hofizi Changiy esa peshrav ijod qilishda mohir edilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Халилов Т. ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ МУТАФАККИРЛАРИ ИЖОДИДА МУСИҚА //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 902-909.
2. Раззокова Г., Маратова Г. Темури ва темурийлар даврида томоша санъати ва мусиқа //Журнал истории и общества. – 2021. – №. 1.
3. Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.
4. Ramazonova U. X., Esanova M. J. An’anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o’rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501..
5. Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. file:///C:/Users/user/Downloads/Telegram Desktop/Бехруз Болтаев (2).rtf2. – №. 1. – С. 336-339
6. Kholmurodovna U. R. Formation of publicistic performing skills in singing. – 2021.O
7. Hamidovich B. B. INTERPRETATION OF THE METHODS OF BUKHARA SHASHMAKOM AND THE FUNDAMENTALS OF MAKOM //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1063-1066.
8. Hamidovich B. B. AL-FARABI AND IBN SINA'S CLASSIFICATION OF THE FOUNDATIONS OF THE THEORY OF" IYKUT" METHODS IN ORIENTAL MUSIC EDUCATION //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 102-104.
9. Boltayev B. H. O ‘ZBEK MILLIY QO ‘SHIQCHILIGINING QADR TOPISH XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 312-318.
10. Mustafoyev B. TA’LIM ISLOHOTLARI MAZMUNIDA YOSH AVLOD MUSIQA MADANIYATI TARBIYASI //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 60-66.
11. Rajabov T. I., Ibodov O. R. O’zbek Xalq Musiqa Merosda O’quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 139-145.
12. Ortiqov O. R. MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLAR JARAYONIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI (OLIY TA’LIM MUSSASALARI MISOLIDA) //Экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – С. 1130-1135.
13. Ortiqov O. R. MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLAR JARAYONIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI (OLIY TA’LIM MUSSASALARI MISOLIDA) //Экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – С. 1130-1135.
14. Ortiqov O. R. TALABALAR MA’NAVIY AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHDA “QOBUSNOMA” ASARIDAN FOYDALANISH //Conferencea. – 2023. – С. 1-5.
15. Ortiqov O. R. O’QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK DEONTALOGIYA VA KOMPENTLIKNING ROLI VA AHAMIYATI //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 42-47.
16. Жураев Б. Т., Абдурахмонова Д. У. Эстетическое развитие школьников средствами узбекского музыкального фольклора //Вестник Чувашского государственного института культуры и искусств. – 2019. – №. 14. – С. 77.

17. Жураев Б. Т. Социально-духовное развитие студентов //Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. – 2019. – С. 22-23.
18. Умурова М. Ё. The importance of using pedagogical technologies in special educational schools //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 22-2. – С. 24-26.
19. Умурова М. Ё. РОЛЬ ТРУДОВЫХ ПЕСЕН В ФОЛЬКЛОРЕ //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 97-101.
20. Umurova M. Y. Practical Possibilities of Spiritual-Moral Formation through Folk Songs //Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN. – Т. 2795. – №. 546X. – С. 55.